

**ZBIRKA MAKEDONSKIH LJUDSKIH PRAVLJIC SONČEVA
SESTRA V MEDKULTURNEM KONTEKSTU**

Milena Mileva Blažić

Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija

Keywords: *Sun's sister*, ATU 311, Hans Jorg er, Max Lüthi, Jack Zipes, intercultural

Summary: The collection of twenty-two Macedonian folktales translated into Slovenian was student project in 2006 with profound title *Sun's sister*. The collection includes the following tales (in alphabetical order) *About sons and money*, *Good for good*, *Loggers who knows the language of animals*, *Mara the Cinderella*, *Shepherd and three fairies*, *Sun's sister*, *The Apple and two wife*, *The lost tsarina*, *The mole is priest's son*, *Three father commandments to son and Wolf*, *Three sisters*, *Three weavers*, *Tower of human heads*, *Tri fairies and child*, *Tsar and three sons*, *Tsar with three sons and three apples*, *Tsars daughter and drum*, *Tsars daughter that would not like to marriage*, *Ungrateful Snake to shepherd and ungrateful shepherd to fox*, *Wisdom and happiness*, *Young man who wanted to learn woman cunning*,

Ključne besede: *Sončeva sestra*, ATU 311, Hans Jorg Uther, Max Lüthi, Jack Zipes, medkulturnost

Povzetek: Zbirka dvaindvajsetih makedonskih ljudskih pravljic, prevedenih v slovenščino, je del študentskega projekta iz leta 2006 s pomenljivim naslovom *Sončeva sestra*. V zbirko so vključene naslednje pravljice (po abecednem redu): *Cesar in trije sinovi*, *Cesar s tremi sinovi in tremi jablanami cesarjeva hči, ki se ni hotela poročiti*, *Cesarjeva hči in boben*, *Dobrota za dobroto*, *Drvar, ki je razumel jezik živali*, *Izgubljena cesarica*, *Jabolko in dve ženi*, *Kača, ki ni bila hvaležna ovčarju, in ovčar, ki ni bil hvaležen lisici*, *Krt je popovski sin*, *Mladenič, ki se je hotel priučiti ženske zvižčnosti*, *O sinovih in denarju*, *Ovčar in tri vile*, *Pamet in sreča*, *Pepelka Mara*, *Sončeva sestra*, *Stolp iz človeških glav*, *Tri sestre*, *Tri sestre predice*, *Tri sojenice in otrok*, *Tri zapovedi, ki jih je oče zapustil sinu in Volk*. Zbirka predstavlja pomemben prispevek k recepciji makedonske književnosti v Sloveniji.

Uvod

Zbirke makedonskega ljudskega slovstva so, navkljub pričakovanju, maloštevilne v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Ena izmed prvih zbirk je prevod *Makedonske pripovedke* (1953, prevod Maks Robič, ki je napi-

sal kratko spremno besedo, oblikovanje Jože Ciuha (inicialke in vinjete), 75 pravljič). Ponatis ima naslov *Makedonske narodne pripovedke*, opremljen je z ilustracijami Irene Majcen v Zbirki pravljič Zlata ptica, izšel pa je leta 1981 z visoko naklado 12.000 izvodov (75 pravljič). Spremno besedo je napisal Dragi Stefanija, prevod je iz leta 1953 (Maks Robič). Leta 1981 je v zbirki Knjižnica Čebelica izšla posamezna pravljičica Duška Naneskega z naslovom *Kokoška in dvanajst piščancev* v prevodu Ivana Minattija in z ilustracijami Dunje Furlani. V Knjižnici Kondor je 1982 izšla zbirka za odrasle z naslovom *Osla jahaš, osla iščeš: makedonske ljudske pripovedke*. Izbor in spremno besedo je napisal Dragi Stefanija, besedila pa je prevedla Nada Carevska (86 pravljič). Prvi slovenski prevod je nastal na osnovi izvirne zbirke *Makedonski narodni prikazni*, Skopje, 1946 oziroma 1951, Kruma Toševa in Vasila Iljoskega, ki so večinoma bile že objavljene v različnih zbornikih v 19. st., ki je v resnici bilo stoletje zbiranja (nacionalnih) pravljič in pripovedk.

Prvi dve zbirki imata razdeljena poglavja na pripovedke, basni in šaljive (pripovedke). Delitev na poglavja v zbirki *Osla jahaš, osla iščeš* je novejšega izvora in temelji na Antti Aarne (1910) in Thompsonovi (1928, 1961) mednarodni klasifikaciji pravljič (živalske, fantastične, realistične, šaljive, ukane, legende in izročila). Leta 2004 je Hans Jorg Uther nadgradil klasifikacijo, ki se je prej imenovala AT in se po njegovi posodobitvi Aarnejeve in Thompsonove klasifikacije imenuje ATU, po začetnicah priimkov vseh treh raziskovalcev. O makedonski folklorne pripovedi v slovenščini je pisala Marija Stanonik (Stanonik 1984: 179)¹. Avtorica primerjalno analizira makedonske in slovenske ljudske pravljičice in najde podobnosti med Pavliho in Zvitim Petrom oz. Nasredinom Hodžo.

Na osnovi dosegljivih virov informacij so to skoraj vse izdaje v slovenščini, do leta 2006, ko se je univerzitetna predavateljica, Namita Subiotta odločila za študentski projekt z naslovom *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljičice* in prevod 22-tih makedonskih pravljič. Napisala je tudi spremno besedo z naslovom *Makedonske ljudske pravljične poslastice*.

ATU 1191 -- Motiv vzdanih žensk

Manj znano dejstvo je, da je eden izmed najbolj zanimivih ljudskih in/ali pravljičnih motivov (motiv vzdanih žensk), ki je povezan tudi z makedonsko kulturo, predmet znanstvenih razprav. Alan Dundes v *The Walled-up wife: A Casebook*, 1996, celotno monografijo posveti analizi tega motiva. Pri tem omenja makedonske vire in "mojstra Manola", baladne variante, kjer kot

¹ Stanonik, Marija (1984). Makedonske folklorne pripovedi v slovenščini. *Jezik in slovstvo, letnik 29, številka 5, str: 178-180*. URN:NBN:SI:DOC-3HY6XYFI from <http://www.dlib.si>

izhodiščno besedilo navaja V. S. Karadžića iz 1815. Motiv je izjemno zanimiv, ker ga najdemo tudi v kratki sodobni pravljici Jamesa Joyca *The Cat and the Devil*, ki jo je rokopisno posvetil svojemu vnuku Stephenu (1936)². Joyceova pravljica je v slovenščino prevedla Anja Štefan (*Maček in vrag*, 2007), ilustriral Tomislav Torjanec. O motivu zazidanih nevest je pisal tudi Marko Kitevski (Motiv zazidanih nevest v makedonskem ljudskem slovstvu, 1989³), v obliki balade so ga evidentirali Arhaidov, Cepenkov, Jastrebov, Miladinova, Šapkarev, Tahov idr. Motiv svetovnih razsežnosti so raziskovali na Inštitutu za folkloro Marko Cepenkov v Skopju. Indoevropski motiv (Alan Dundes) bi zaslužil poseben članek, celo monografijo, ker ima svetovne razsežnosti, je multikulturen, makedoniziran, sloveniziran (*Hudičev most*), napisan za otroke (J. Joyce, *Maček in vrag*, 1936) idr. V Sloveniji je Monika Kropelj napisala študijo motiva v članku *Folk Storytelling between Fiction and Tradition: The "Walled-Up Wife" and Other Construction Legends*, 2010.⁴ Tudi s specifično makedonsko varianto so se ukvarjali domala vsi svetovni znanstveniki (Alan Dundes, Mircea Eliade, Jacob Grimm (Teutonic Mythology, III, 1785-1883).⁵

Poligenetske ali medkulturne teorije pravljič

Hans Jorg Uther

Med poligenetske teorije lahko uvrstimo folkloristično teorijo Hans Jorg Utherja in mednarodni tipni indeks pravljič, ki sicer temelji na teoriji finskega znanstvenika Antti Aarneja (1910) in Stith Thomspona (1928, 1961), ki ga aplicira tudi Dragi Stefanija v omenjeni zbirki. Izšel je leta 2004 in 2011. Uther že v uvodu pojasni, da je klasifikacija pravljičnih tipov fleksibilna in da ne smemo iskati vseh elementov v vseh tipih pravljič, ampak da gre za prevladujoče značilnosti (dogodke). V uvodu tudi pojasni, da se tudi posamezne epizode v istem ATU (A(arne), T(hompson), U(ther)) tipu lahko tudi razlikujejo in da so možne kombinacije različnih tipov in/ali epizod. Mednarodni indeks pravljič je že po naravi predmet preučevanja, nikoli dokončano delo, ker je vedno možno najti nove epizode, nove kombinacije in nove variante. Kljub temu pa je izjemno uporaben znanstveni vir. Vsaka enota poleg ATU številke vsebuje kratko deskripcijo pravljičnega tipa. Potem sledi kratek seznam virov

2 <http://jamesjoyce.ie/tag/the-cat-and-the-devil/>

3 <http://www.scribd.com/doc/235804323/%D0%9C%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82-%D0%9D%D0%B0-%D0%92%D1%95%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0-Marko-Kitevski#scribd>

4 https://www.academia.edu/7086249/The_Walled-Up_Wife_sms-14-05

5 <http://www.gutenberg.org/files/37876/37876-h/37876-h.htm>

in literature, ki so bili dosegljivi Utherju. Na koncu vsake enote je seznam variant oz. seznam kultur, v katerem se konkretni pravljичni tip pojavlja. Ne glede na dejstvo, da gre za nikoli dokončano delo, je seznam kultur, v katerih se določeni tip pojavlja, poligenetski oziroma medkulturen.

ATU 311 -- *Sončeva sestra*

Zbiranje (nacionalnega) ljudskega izročila se je začelo v 19. st., najbolj znana je zbirka pravljic J. in W. Grimma: *Otroške in hišne pravljice*, 1812/15. Trend se je nadaljeval v 19. in tudi v 20. st., z motivom iskanja tipičnih nacionalnih pravljic. Izkazalo se je obratno, vse pravljice, četudi nosijo podnaslov italijanske, makedonske, nemške, ruske, slovenske idr., imajo specifične kulturne prvine, značilne za kulturo, v kateri so nastajale, vendar bolj podrobna analiza tipov, kombinacij in variant (H. J. Uther), motivov, motivnih drobcev in slepih motivov (M. Lüthi), intertekstualnosti (M. Juvan), memetike (J. Zipes), utemelji poligenetsko teorijo. Naslovno pravljico *Sončeva sestra* lahko uvrstimo v ATU 311 (ang. *rescue by the sister*):

ATU 311 *Rešen s sestriino pomočjo*. Sestri, prvo ena, potem druga, padeta pod vpliv demonskega preganjalca (kanibala, zmaja, čarovnika, hudiča), ki ju pelje v (podzemni) grad (R11.1, T721.5). Sestri odkleneta prepovedano sobo, polno trupel s ključem (čarobnim jajcem / jabolkom), ki postane krvav, oz. odklonita človeško meso (C611, C237, C913). Demon ju ubije zaradi neobgljivosti.

Tretja (najmlajša) sestra z iznajdljivostjo pobegne tej usodo. Najde sestri in ju reši tako, da zbere njune kosti (R157.1). Skrije jih pod zlato v košaro (torbo) in prepriča demona, da nese košaro domov, ne da bi pogledal vanjo (G561). Cf Type 1132.

Najmlajša sestra se pretvarja, da bo poročila demona in pusti lobanjo (slamnato figuro) oblečeno kot nevesto, da ga preslepi. Ne ve, da v košari nese sestri domov. Sestra ima perje, namazano z medom, in pobegne kot "čudna ptica" (K525, K521.1). Cf Tip 1383, 1681. Demon zgori v lastni hiši ali je pokončan na drug način (Q211). Cf Tip 312.

Kombinacije: tip se običajno kombinira z različnimi epizodami ene ali številnih drugih tipov, posebej 312, 313, 403, 857, 955 in 956B.
(Uther 2004: 1919-192)

Na koncu enote ATU 311 Uther našteje strokovne vire, ki obravnavajo ta pravljичni tip. Naslednji odstavek je pomemben, saj v njem našteje variante osnovnega tipa v različnih kulturah, našteje jih več kot petdeset, npr. armen-

ska, čileanska, finska, jordanska, norveška, palestinska, portugalska, slovenska, šrilanška, tunizijska, idr. V seznamu variant tega tipa sicer ni navedena makedonska variant, vendar v mednarodnem indeksu pravljic Uther navaja skoraj tristo makedonskih pravljic na osnovi naslednjih virov:

- 1) 1954 Tošev, Krum, *Makedonske narodne pripovijetke*,
- 2) 1979 Vroclavski, Krištof, *Makedonskiot naroden raskažuvač Dimo Stenkoski*,
- 3) 1986 Vražinovski Tanas, *Makedonski narodni volšebni prikazni*,
- 4) 1989 Cepenkov, Marko, *Makedonski narodni prikazni*,
- 5) 1992 Piličkova, Sevim, *Narodnite prikazni na iselenicite od Republika Makedonija vo Republika Turcija*.

Nedvomno bi bila potrebna posodobitev mednarodnega tipnega indeksa z novimi variantami in ali novimi podtipi, npr. kot je predlagala za izvirne slovenske pravljice Monika Kropej Telban v monografiji *Tipni indeks slovenskih pravljic. Živalske pravljice in basni*, 2015.

Evropskost makedonskih pravljic

Max Lüthi v monografiji, ki že v naslovu nosi medkulturni ali poligenetski naslov *Evropska pravljica: forma in narava*, 2011, abstrahira specifične značilnosti ene kulture in v vseh obravnavanih pravljicah išče evropeizacijo oz. evropske značilnosti. Že na osnovi analize naslovov vidimo, da imajo izbrane pravljice tipične značilnosti evropske pravljice, ki jih je definiral (*Evropska pravljica: forma in narava*, 1947, v slov. 2012), in sicer enodimenzionalnost, linearnost, abstraktnost, izolacijo in univerzalizacijo, sublimacijo in vsevklučenost. Vse pravljice so enodimenzionalne, kar pomeni, da so ljudske in ne avtorske (npr. H. C. Andersen, O. Wilde, S. Makarovič ipd.) in niso dvodimenzionalne (doživljajski in domišljjski svet, npr. E. Peroci: *Moj dežnik je lahko balon*).

Bistvena značilnost ljudskih pravljic je enodimenzionalnost, ki je osrednja tudi v zbirki *Sončeva sestra*, kar pomeni, da v izbranih pravljicah ni numinoznega čudenja, da se vse dogaja na domišljjski ali pravljlični ravni, živali govorijo, nastopajo pravljlični pomočniki ipd. Hkrati obstajata doživljajski in domišljjski svet, ni prehodov med njimi, so sonaravni. V pravljicah je tudi linearnost, dogajalna linija je jasna in predvidljiva, brez notranjih dvomov, pomislekov, monologov književnih oseb. Junaki (cesarjeva hči, drvar, trije sinovi idr.) so predstavljeni abstraktno, ravno zato, da se vsak lahko hkrati identificira. Junaki, ki so pred težkimi preizkušnjami, so brez miselne globine, težke preizkušnje so samoumevne, ni spraševanja "biti ali ne biti". V makedonskih pravljicah, tako kot v vseh ljudskih pravljicah, ni realizma, pridevniki

so stalni (lepa deklica, hudobna mačeha, mlad junak ...), prisotna je metalizacija (pozlačen, srebrn, zlat, Zlata, železen ...) in mineralizacija (dragi kamni, kamnit, steklen). Dogajalna linija je postavljena na premici -- odhod od doma, srečanja s pravljničnimi darovalci in nasprotnik, težka preizkušnja junaka (ki ne sme manjkati po V. Proppu) in poroka / prevzem kraljestva oz. zaključek pravljice. V pravljicah so tipični pravljnični predmeti (čarobna obuvala), stalni obrazci oz. zakon dvojnosti (dve ženi, dva ovna, dva brata, dve sestri ...), trojnosti (trije sinovi, tri sestre, tri vile ...), stopnjevanje (naslednji dan, naslednje jutro, potem, šele potem, hodil (je) dolgo, tako dolgo pot, dolgo časa ...). V pravljicah so tudi dihotomije (bolan – zdrav, blizu – daleč, dober – slab, globoko – visoko, lep – grd, mlad – star, pogum – strah ...). Junaki so popotniki (odšel je, je prišel, je šel ...) in dogajanje je potovanje (potoval je, potoval (je) dneve in noči, dolgo potovanje, boš potoval en mesec, po mesecih potovanja, bodo potovali skupaj, so potovali ...). Junaki samoumevno sprejmejo težke preizkušnje, brez čudenja in radovednosti, ni trajnih odnosov med bitji :

Poročila sta se, kot veleva zakon, in veselili so se, kot se za cesarsko poroko spodobi.

(Subiotto 2006: 53)

Pojavi se tipično trikratno ponavljanje in izolirana naključja, ki so vpeta v dogajanje, npr. V pravljicah ATU 311 *Sončeva sestra*, ATU 501 *Tri predice*, ATU 510 *Pepelka Mara* idr.) Pojavljajo se medkulturni motivni drobci (npr. Arabec, kralj Midas) in medkulturni slepi motivi (lev, rog). Max Lüthi pojasni razliko med motivnim drobcem (zlato jabolko najlepšemu dekletu) in slepim motivom (motiv Sonca je motiv Heliosa, motiv (sončne) kočije):

Znanstveniki doslej niso razlikovali med “motivnim drobcem” in “slepim motivom”, temveč sta se obe oznaki uporabljali za isti pomen. In kljub temu se zdi specializacija dveh različnih izrazov s stališča pravljice že kar nujna. “Slepi motiv” imenujem le element, ki je povsem brez funkcije. Motive pa, ki v pravljici sicer niso čisto brez funkcije, toda na tak ali drugačen bistven način ostanejo brez povezave, imenujem “motivni drobec”.

(Lüthi 2012: 70)

Jack Zipes

V knjigi *The Irresistible Fairy Tales: the cultural and social history of a genre* (2012) je ameriški profesor Jack Zipes nadgradil teorijo memetike in

kulturne evolucije, ki jo je objavil 2006 v monografiji *Why Fairy Tales Stick: the evolution and relevance of a genre*. Na področju teorije pravljic Zipes razvija teorijo memetike in kulturne evolucije ter utemljuje, da so le nekatere pravljice oz. pravljični memi, po njegovem mnenju jih je od 50 do 75, sposobni preživeti kulturno evolucijo, in sicer le tisti memi, ki so repetitivni (ponovljivi) in memorabilni (zapomnljivi) in relevantni (pomembni). Pravljični mem Zipes definira kot enoto kulturne transmisije (prenosa), ki je lahko enostavna ideja, zgodba, fraza oz. bistvena informacija, vezana na pravljico (npr. *Rdeča kapica*, *Sneguljčica*, *Pepelka*, *Trnuljčica*, *Janko in Metka*, *Žabji kralj*, *Palček*, *Mizica*, *pogrni se in Bremenskih mestni godci...*) (Bešter 2013: 4)⁶. Mutacije pravljičnega mema pa so kreativne, kar lahko spremljamo v Utherjevem indeksu v kategoriji epizode, kombinacije in variante, ker omogočajo iskanje novih možnosti in kulturnih kombinacij. Bistvena značilnost pravljičnega mema in kombinacije memov, ki je pogoj za njegovo razširjanje/diseminacijo, je njegova relevantnost, potem repetitivnost in zapomnljivost mema (Zipes, 2012).

V pričujoči zbirki makedonskih pravljic so tipičen značilni primeri relevantnih pravljičnih memov ali pravljičnih tipov, ki obravnavajo individualizirana občečloveška vprašanja.

Metodologija

Analiza makedonske zbirke pravljic *Sončeva sestra* (2006) je kvalitativna in kvalitativna analiza dvaindvajsetih pravljic in analiza ključnih besed oz. ATU indeksa v kontekstu.

Raziskava in rezultati

Diskusija

Analiza tipov (*Sončeva sestra* ATU 311), motivov, motivnih drobcev (kamela) in slepih motivov ((sončeva) kočija), ki jih lahko v teoriji medbesedilnosti (Marko Juvan: *Intertekstualnost*, 2000) imenujemo intertekstualne prvine, so pokazatelji izvorne makedonske tradicije in hkratnega vplivanja drugih kultur (bog, Bog, derviš, duša, hudič, kruh in sol, pop, šerbe ...), tudi indoevropske (motiv (svete) krave), antike (spodnji in zgodnji svet, motiv Argonavtov, motiv lepe Helene (zlato jabolko najlepši, motiv boga Heliosa ...), motiv zmaja) i dr.

6 Bešter, Tomaž (2013). Bibliografija prevodov pravljic bratov Grimm v slovenskem jeziku. *Knjižnica, volume 57, issue 1, str. 17-85*. URN:NBN:SI:DOC-CHRB5ARD from <http://www.dlib.si>

1) *Cesar in trije sinovi* -- tipičen začetek (Nekoč je živel ...) in tipična izhodišča situacija (umirajoči cesar želi zapustiti cesarstvo enemu izmed treh sinov). Sledi preizkušnja likov in reševanje naloge, v tem primeru iskanje izvirnega ptiča "*Intizal bulbul*". Pravljičica se navezuje na motiv zlate ptice/sadeža, je kristijanizirana (Gospod) ljudska pravljica, vsebuje kanibalizem, izvirno metaforo -- most iz pene. Poleg motiva zlate ptice se pojavlja motivni drobci -- leva. Tudi na osnovi tega (antičnega) motivnega drobca sklepamo na medkulturnost, v pravljici je tudi orientalski slepi motiv štiridesetih bratov (*Alibaba in štirideset razbojnikov*).

2) *Cesar, ki je imel na glavi rog* -- makedoniziran antični motiv o kralju Midasu, pravi "Česar Gospod ni prikri, tega človek ne skrivel!" Ta makedonska pravljica je izrazit pokazatelj medkulturnosti z grškim mitom o kralju Midasu, ki se je v tisočletju spreminjal v pravljčni motiv ATU 782 *Oslovska ušesa kralja Midasa* (angl. *Midas and the Donkey's Ears*), z razliko, da je grški Kralj Midas v mitu imel dolga ušesa, v makedonski inačici pa rog, s čimer besedilo dobi novo večpomenskost. Pravljičica se ne konča tragično kot mit o kralju Midasu, ampak z izdelavo piščali, ki poje/igra frazo ali kot metafora, da so velike skrivnosti tudi velika snov za umetniško obravnavo in tudi smoter umetnosti, da odraža in/ali kritizira družbo.

3) *Cesar s tremi sinovi in tremi jablanami* -- Zlato jabolko (najmlajši sin), Arabec (orientalski motiv) in ena izmed pogostih pravljčnih variant o zlatem jabolku/ptiču je pogost motiv.

4) *Cesarjeva hči in boben* -- v pravljici je medkulturni slepi motiv puščave, motiv luske in kresilne gobe (Ribič in duh iz zbirke arabskih pravljic 1001 noč oz. motiv Aladinove svetilke v ustih ribe) -- pd. Pionokia idr., boben - razbojnati -- srednjeveški motiv, kresilna goba je slepi motiv Prometejeve luči, ravno tako tudi kralj volkov (evropeiziran motiv), botra lisica, skrit v štiri ribe in zlato jabolko.

5) *Cesarjeva hči, ki se ni hotela poročiti* -- je varianta pravljice *Petrosinella* [Peteršijlka] Giambatista Basila, 1634, Grimmove pravljice *Motovilka*, 1812 (prvi del). V drugem delu je del z motivom obuvala (čevlja) in oblačila (srajca), (pd. Andersenovem *Svinjski pastir*, 1841) in izviren motiv srebrne in zlate cikle. V besedilu se pojavlja motivni drobci morja, kar tudi pomeni, da je medkulturna pravljica.

6) *Dobrota za dobroto* - tipična pravljica, z namenom socializacije, da se dobra dejanja vračajo z dobrimi. Večinoma so dobra dejanja pripisana nižjim socialnim slojem, kjer se revščina enači z dobroto. V pravljici nastopajo tipične evropske prvine (drva, kovanec, pes, vreteno), orientalske (Arabec), antični motiv prstana (Gigesov prstan), kristijanizacija (krsta). Gre za slepi motiv poligamije oz. orientalski motiv iz zbirke arabskih pravljic, *Tisoč in*

ena noč, ki se zaključi "srečno", s poroko z drugo in ne prvo hčerko. Psihoanalitična analiza pravljic bi to poroko interpretirala kot poroko z dozorelo prvo hčerko, ki je v jeziku simbolov pozunanjena kot druga hčerka ali alter ego prve hčerke.

7) *Drvar, ki je razumel jezik živali* -- v besedilu je motiv nehvaležne kače in patriarhata (mož pretepe ženo). Drvar reši kačo pred ognjem, ki ga zato obdari s čarobno močjo in razumevanjem jezika živali. Čarobna darila mu prinesejo napredovanje v višji socialni in ekonomski razred kot v večini pravljic, četudi promovirajo dobroto, poštenost, revščino, skromnost. V nekaterih, tudi v pričujoči pravljici, je prisotna demonizacija žensk, ki so jim pripisani negativni atributi kot posledica kaznovanja netradicionalnih žensk, ki so, če niso submisivne, stigmatizirane kot zlobne/zvite. Pravljico lahko razumemo tudi kot metaforo o pomenu večjezičnosti, razumevanju notranjega jezika (duše).

8) *Izgubljena cesarica* -- v pravljici so naslednji motivi: ogledalo, ugrabitev cesarice (zmaj), petek, vojska, dvor, živali (maček, miš, kužek, Donava, reka, riba ...), motiv hvaležnih živali, sin rešuje mater, zmaj, trebuh, zlata škatla, zlati piščanci ..., spodnji svet, izvir, dva ovna ... antični motiv zlatega runa (zmaj, oven ..., zlat piščanec ...), vojska, cesarjev sin se je z materjo in vojsko vrnil k očetu.

9) *Jabolko in dve ženi* -- začetna situacija para brez otrok je pogosto izhodiščno stanje v številnih pravljicah. Sledi pomoč darovalca (stara ženica in jabolko (simbol plodnosti)). Mož se odpravi na pot preizkušenj. Zasledimo orientalske vplive, npr. slepi motiv skale oz. kamnitih vrat (*Sezame, odpri se*), voajerizem (opazovanje skozi ključavnico), potomec, balkon, pomoč starke, zdravilno jabolko (kamen), kristijanizacijo (angeli, gospod, duša, hvala bogu). Žena, ki želi zanositi, mora pojesti celo jabolko (s peškami, ki so poudarjene), olupi jabolko in vrže olupke stran. Čez devet mesecev rodi hčerko, druga ženska, ki je pojedla olupke, rodi sina. Pravljica je mozaično sestavljena iz že znanih elementov iz zbirke arabskih pravljic *Tisoč in ena noč* (kamnita vrata, štirikrat), kristijaniziranih elementov (Angel, Bog), indoevropskih prvin (matriarhat). Bogata žena krši pravila in ne poje celega jabolka (s semeni), kar je diskretna aluzija na brezmadežno spočetje. Bogata žena jabolko olupi, revna žena pa najde, umije, poje olupke ter zanosi (intertekstualna povezava na brezmadežno spočetje). Pravljica je zelo kompleksna in vsebuje spravljiv zaključek, hčerka bogate in sin revne ženske se po vseh peripetijah poročita. Pravljica je slikovita in ne vsebuje elementov nasilja.

10) *Kača, ki ni bila hvaležna ovčarju, in ovčar, ki ni bil hvaležen lisici* - tudi v tej pravljici se pojavi tipičen motiv - vsak je nedolžen, dokler se mu ne dokaže, dejanje pa se ponovi trikrat. V začetku se pravljica navezuje na

pravljico *Dobrota za dobroto*, vendar hoče tu ovčarja, ki je rešil kačo gotove smrti, kača v znak nehvaležnosti umoriti (motiv kaznovane nehvaležnosti). Pogosto se pojavlja tipična slovanska prvina "kruh in sol". Sledijo preizkušnje v smislu iskanja pravične rešitve. Za nasvet o pravičnosti sprašujeta ovčar in kača naslednje like (vola, osla, ovce, lisica). V bistvu ta pravljica sodi v skupino, imenovano formula pravljice (angl. *formula tale*) oz. kumulativne pravljice (angl. *cumulative tale*), podtip verižna pravljica (angl. *chains tale*), ki temeljijo na ponavljajočem se zaporedju živali (vol, osel, ovce, lisica). Pravljica govori o nehvaležnem ovčarju, ki ni dosegel individuacije, ampak le iniciacijo in na koncu ubije rešiteljico lisico za 30 grošev (motiv nehvaležnosti). Ravno navajanje valute -- groš (nekdaj avstrijski denar), je specifičen kulturni element, ki potrjuje hipotezo, da so pravljice tudi žanrsko mešana vrsta, ker imajo elemente pripovedke, ker imajo (ne)posredno določljiv čas in prostor.

11) *Krt je popovski sin* - pop je kristijanizani motiv pohlepneža v etiološki pravljici -- kako je nastal krt (iz popovega sina) oz. zakaj imajo duhovniki brado. Pravljica diskretno preko jezika simbolov tudi kritizira religijo oz. duhovnike v (pravoslavni) cerkvi, vendar posredno kritiko religij lahko domala zasledimo povsod, s tem, da so jo pripovedovalci in/ali zapisovalci morali kodirati prvič kot pravljico in drugič kot pravljico za otroke. V bistvu gre za oddaljen biblijski motiv žrtvovanja otrok, Abrahama in Izaka, ki se konča tragično. Zaradi očetove /duhovnikove/popove želje po prilaščanju kmetove/reveževe njive/nepremičnin, duhovnikov sin, ki sodeluje pri goljufiji in skrit v luknji kot personificirana njiva (kronski dokaz) izreče, da je njiva "popova", zato se spremeni v krta. Gre za metamorfoze človeka v žival iz prvih pisnih zapisov Apulejevih *Metamorfoz ali Zlatega osla*. Motivov pohlepni bogatašev, duhovnikov in oseb iz (naj)višjega socialnega razreda je zelo veliko, od Biblije, antičnih mitov, basni, legend, pravljic ... do otroške igre z naslovom "zemljo krast" (Vogelnik 1989: 34-35).

12) *Mladenič, ki se je hotel priučiti ženske zvijačnosti* -- v pravljici so predstavljeni motivi oz. stereotip ženske zvijačnosti, laganj in motiv zapisovanja grehov (zvežčič z grehi ...). V tej duhoviti pravljici je ženska stigmatizirana s stalnim atributom -- zvitá ženska, vendar je v pričujoči pravljici ta lastnost pojmovana pozitivno in prinese dobra dejanja tako moškemu kot ženskemu literarnemu liku in iz antagonistke se spremeni v svetovalko oz. darovalko nasveta.

"Marveč ti svetujem, da odvržeš svoj zvežčič in ne zapravljaš niti dneva več. Pojdi domov za svojimi opravki, oženi se, tako se namreč spodobi. Če je Sreča na tvoji strani, ti bo naklonila nevesto, ki

se bo ravnala po božji postavi. Če pa naletiš na hudičevko, gorje tebi, saj je nikoli ne ukrotiš.”

(Subiotto 2006: 43)

13) *O sinovih in denarju* - kompleksna pravljica z orientalskim motivom izgubljene kamele in sklepanja, da je kamela enooka, šepajoča in brezrepa. Pomemben je motiv hrane (jagnjetine) in nezakonskega otroka. Pravljica izvira iz srednjevzhodne kulture, izhodiščno stanje je motiv umirajočega očeta, ki pošlje sinove k prijatelju, da jim razdeli njegovo dediščino. Po očetovi smrti sinovi potujejo k očetovem prijatelju in na tej poti pride do zanimivih obratov. Le-ti temeljijo na zakonu trojnosti, pojavijo se tri vprašanja, na katera sinovi odgovarjajo na osnovi sklepanja. Gre za izjemno zanimive indo-evropskega motive. Motiv kamele (brezrepe, enooke in šepajoče kamele) zasledimo v številnih pravljicah in tudi v knjigi U. Eca: *Ime rože* in perzijske pravljice *Trije principi iz Serendipa*. Osnova je vzročno-posledično sklepanje in srečanje z možem, ki je iskal izgubljeno kamelo. Pravljica je tudi kumulativna in poleg prve dogajalne linije s kamelo sledi druga dogajalna linija -- večerja in vzročno-posledično sklepanje (kuharica, jagnje, zakonski otrok). Izjemno zanimiva pravljica, ki ima tudi biblijski motiv “nečistih žensk”, kar je izjemno redka prvina, ker se pravljice izogibajo aluzijam na spolnost (“Nisem (bila) čista.”). Ravno to so primeri “nezavednega ubesedenega v jeziku” po S. Žižku in Lacanu oz. potrditev hipoteze. Značilnost pravljic je tudi, da je “tekst za otroke, kontekst za odrasle” (Seifert 2006: 45).

14) *Ovčar in tri vile* -- je primer medkulturnosti s pravljicami *Pastirček*, *Vile*, *Trije grahki* ipd. Zaradi določljivega kraja in časa, je to besedilo tudi pripovedka (vas Kuškundalevo, leteče sedlo, tri gore ...). Pojavljajo se motivi: čarobni let, motiv speče lepoticice (angl. *Sleeping Beauty*) in zažig (vilinih) oblek. Pričujoča pravljica je tipična evropska pravljica o (treh) vilah, v makedonskih pravljicah so pogosto junaki drvar, kmet, krojač, mlinar, ovčar, pastir, tesar, ubožec ipd., predvsem osebe nižjega socialnega stanu, ki trdo delajo, za razliko od visokega stanu, za katerega je značilno brezdelje. V makedonskih pravljicah vile plešejo kolo in ne ples, ker gre za specifično kulturno prvino, tako kot je tudi “leb i sol”. Pravljica se zaključí s poroko ovčarja in vile, leta, podobno kot Psiha v Apulejevem mitu o *Amorju in Psihi*, s kapljo sveče zaznamuje Amorja, v drugih variantah vrže v ogenj njegovo živalsko kožo in ga tako zgubi. V pričujoči pravljici pa ravno ta motiv - zažig vilinske obleke, omogoči mirno življenje ovčarja in vile ter rojstvo treh prelepih deklic. Zažig vilinskih oblek se intertekstualno nanaša na zažig obleke/kožuha Zveri iz številnih variant *Lepoticice in Zveri*, ki je v le varianta Amorja in Psihe.

15) *Pamet in sreča* -- prepír, 12 konjev (motivni drobci -- 12 apostolov,

12 mesecev, 12 bratov), dragi kamen, 20 vreč x 50 kg + 10 konec, 100 kg, žena ljubi noge možu (Biblijski motiv). Zanimiva alegorija oz. (sokrat-ski) dialog med pametjo in srečo. Domnevno so tudi pravljice socializacijsko sredstvo, da se revni ne promovirajo v višji socialni in ekonomski razred, ampak da se zadovoljijo s pametjo, cesarji in cesarice pa so bolj povezani z atributi sreče kot pameti. Na koncu se pamet vseli v pastirja, ki mu grozi obešanje, vendar se reši s pametno mislijo. Na koncu je besedilo kristijanizirano. Zanimivo, da se pojavi motiv kapitana, pomorščakov in (morskih) prevoznikov.

16) *Pepelka Mara* -- zasledimo motive predenje, indoevropski motiv krave kot svete živali, potem motiv šop pora (specifična kulturna prvina), kanibalizem (hčerka ni hotela jesti svete živali), ognjišče, kosti matere, čevlji ... Pravljičica z naslovom *Pepelka Mara* je pravljичni tip *Pepelke* ATU 510, ki ima tri podtipa. Pravljičica je medkulturno bogata od indo-evropskega motiva (svete) krave, ki je alter ego pokojne matere. Pravljičica je kristijanizirana v smislu "zadnji bodi prvi" in daje bralcem, predvsem bralkam upanje, da potrpežljivo prenašajo zanemarjanja, na koncu ali v drugem življenju (poroki s cesarjem) ji bo vse trpljenje, ponižanje "poplačano" s promocijo v višji ekonomski in socialni razred. Motiv *Pepelke* je izjemno priljubljen v vseh kulturah, saj je motiv (majhnih) stopal prišel s Kitajske, kjer imajo še danes v nekaterih pokrajinah, kljub uradni prevodi, tradicionalno kulturo povijanja stopal (angl. *bounded feet*).

17) *Sončeva sestra* - bazen s šerbetom, vrč, posode, jajčne lupine, pozlačeno jabolko, Sonce, dekle, železni opanki, sončeva mati, njen sin, hčerka; kruh in sol, starka - podoba v vodnjaku, ciganka (romka), *Sončeva sestra* je riba z zlatimi plavutmi, ribja koščica (za čiščenje zob), iz nje zraste zlata jablana, krušna peč, Zlata, zažig ženske na grmadi (zavita v smolnato in katanasto rogoznic) -- živa zgorela. V znanem tipu ATU 311 je makedonska pravljica *Sončeva sestra* asimilirana v kulturo, zato se pojavljajo specifične kulturne prvine, npr. čebrič (poparjen kruh z mlekom), kruh in sol (trikrat), opanki, šerbet. O zelo starem izvoru govori metalizirana prvina -- železo, tudi zlato. Čeprav se makedonska varianta razlikuje od osnovnega tipa, npr. motiv "ciganke", vsebuje tudi Sončev vrt in deklico z imenom Zlata Pozlačena. V pričujoči pravljici ima vlogo hudobne mačehe in/ali tašče "ciganka", ki jo živo zažgejo, kot vidimo gre za srednjeveški motivni drobci sežiganja čarovnic.

18) *Stolp iz človeških glav* -- pravljica je izjemno kompleksna in zanimiva. Na začetku je tipičen motiv prepovedi (ne zaspati ampak ostati buden) v pravljici, ki je bolj pripovedka, intertekstualno povezana s stolpom iz lobanj (mak. Čele kula) oz. kostnico, ki je tudi na Unescovem seznamu

svetovne kulturne dediščine. Motiv treh (po)potnikov (krojač, pisar, tesar); napredek je, da je poleg obrtnikov vključen še intelektualni poklic -- pisar. Trije potniki spijo in tri večere vsak izmed njih straži. Da ne bi zaspali, si tesar iz kosa lesa napravi lutko, krojač ji sešije obleko, pisar ji da dušo. Gre za motiv ustvarjanja sveta, podoben tudi biblijskemu motivu, tudi Ezopovi basni o Prometeju, ki je iz gline ustvaril človeka in ker mu je zmanjkalo vode, je bitje iz gline dokončal s solzami. Tukaj tudi vidimo intertekstualne povezave z motivom animizma (C. Collodi: *Ostržek*, 1881). Gre za spraševanje treh popotnikov, zakaj je stol namesto iz kamenja narejen iz človeških glav. Gre za glave ženinov, ki so se želeli poročiti s cesarjevo hčerko pod pogojem, da le-ta spregovori. Ker to nikomur ne uspe, jih ubijejo. Motiv neme princese, ki noče/ne more/ne zna govoriti, je pogost. Cesar zapre vse tri potnike v hčerkinu sobo, prvo pisarja, potem krojača in tesarja. Že prvo noč pisar, ki je simbol za izobraženca, pusti lutko, ki so jo vsi trije ustvarili, v vazo. Lutka je simbol duše, s katero cesarjeva hčerka govori. Pisar z molčečo cesarjevo hčerko govori v jeziku simbolov; gre za diskurz, ali je pomembna podoba (les), videz (obleka) ali duša lutke. Cesarjeva hči molči. Na koncu hčerka spregovori proti krivici in zagovarja koncept, da je duša najpomembnejša.

19) *Tri sestre* - najlepša (motiv jabolka spora), lik Sonca (najmlajša hčerka), pšenični kruh za dušo pokojnega, motivi sveč, jagnjeta, slovanski motiv kuhane pšenice (dar za materino dušo), motiv Sneguljčice, steklene krste idr. motivi. Pravljica se medkulturno in intertekstualno navezuje na začetek Trojanske vojne in prepir med tremi osebami, v pravljicnem primeru med tremi sestrami, in sicer na vprašanje, katera je najlepša. Kot razsodnik nastopi sonce, ki atribut lepote podari najmlajši. Tukaj se pravljica oddalji od mita v pravljico slovanskega izvora (kruh in kuhana pšenica, darovanje hrane za pokojne). Pravljica je kombinacija različnih epizod, npr. Sneguljčice, Trije brati, Tri sestre, Ženitni ogledi ipd.

20) *Tri sestre predice* -- motiv -- z eno skledo nahraniti vojsko, se intertekstualno navezuje na motiv Mojzesa. Sledi motiv rojstva dečka z zvezdo na čelu (zaznamovanost), arhetip otroka, rojstvo deklince z mesecem na vratu (podtaknejo psička, mucko), zlobni sestri dasta otroka v skrinjo, v reko ... mlin, mlinar, 12-13 let, izdelovalec halve, goveji vamp (deček skriva zvezdo na čelu) (gosja pastirica, pase gosi in purane), na koncu sledi kazni za hudobne -- razčetrjenje. Motiv otroka z zvezdo na čelu je arhetip otroka, ki je pogost tudi v Grimmovih pravljicah, npr. Dvanajst bratov, Marijin otrok, Tri ptičice). Motiv treh sestre, ki bi se rade poročile s cesarjem (prva bi (mu) oblekla vso vojsko, druga bi (mu) nasitila vojsko, tretja bi (mu) rodila hčerko in sina z zvezdo in mesecem). Gre za pogost motiv tudi v slovenskem ljudskem izročilu, Kresnice, Spevaj nama, Katica ipd.

21) *Tri sojenice in otrok* - 9 hčerk, 10. Sin, obisk treh sojenic, sin 18-let, (kača in drevo, sestra in brat), pd. Adam in Eva, sprememba sestre v kamen (motiv Niobinega kamna), železni opanki, kamnita kot nagrobnik, železna palica, zdravilo za sestro; hruška, vodnjak, sonce, 3-voščene sveče ... Motiv rojenic in sojenic, tudi jesenic (Kropej 2008: 237). To so vile, ki so ob rojstvu otroka napovedovale prihodnost oz. usodo. Zipes povezuje nastanek rojenic in sojenic z babicami, ki so pomagale pri rojstvih otrok in od njih in njihove spretnosti je bila odvisna usoda in življenje otroka (Zipes 2012: 28). Monika Kropej (Kropej, 2008: 237) rojenice povezuje z grškimi moirami.

Rojenice, rajnice, rajnice, sojenice pa tudi jesenic, kot so jim rekli na Dolenjskem, so po ljudskih verskih predstavah vile, ki ob rojstvu otroka krojijo in napovedujejo njegovo prihodnost, zato so se jim ljudje skušali prikupiti in so jim tik pred porodom oz. ob rojstvu otroka na mizo nastavljali pogače in vina. Ljudje so verjeli, da pridejo prvo, tretjo ali sedmo noč po rojstvu otroka tri lepe, visoke in sloke žene in novorojenčku prerokujejo usodo. Napoved zadnje naj bi bila odločilna. Po nekaterih drugih izročilih naj bi prva - belo oblečena - napovedovala dobre dogodke, druga - v rjavem - nesrečne in tretja - v črnem - smrt. Po drugih pripovedih zopet pa bi prva napovedala otroštvo, druga zrelo dobo, tretja pa starost in smrt. Ta zadnja naj bi bila belo oblečena, ostali dve pa rdeče ali modro.

(Kropej, 2008: 237)

22) *Tri zapovedi, ki jih je oče zapustil sinu*

1) ne se družiti z malopridneži,

2) ne prijateljevati z mogočnežem na sodišču in

3) ne zaupati ženi. Pravljica ima na koncu še eno različico, v kateri nastopa specifična kulturna prvina (pašin sin). Očetove zapovedi intertekstualno in medkulturno spominjajo na *Deset zapovedi*, tudi na *Tri sinove* ipd. motive. V številnih pravljicah je po Proppovi *Morfologiji pravljice*, 1928, 2005, za začetku prepoved in kršitev prepovedi. V tej pravljici vidimo tudi Aristotelovo zlato sredino in izogibanje skrajnostim, hkrati tudi indoevropski motiv neprehodnosti kast (socialnih razredov). Diskretno je prisotna tudi simbolna dihotomija vas - mesto (ne biti zaupen z mestnimi mladeniči). V besedilu je tudi vidno kršenje zapovedi in viktimizacija žensk. Motiv ovna je zelo prisoten v pričujočem izboru makedonskih pravljic, ki se v nekaterih pravljicah asociativno približuje in oddaljuje od motiva zlatega

runa v antičnem mitu o *Argonavtih*.

23) *Volk* - v pravljici nastopajo personificirane živali, lačen volk, dva ovna, mula (z listino), osel (preskočiti osla), lisica (prijeti za noge in ne za korenine). Pravljica sodi v skupino formula pravljic (angl. formula tales) in podskupino kumulativnih pravljic oziroma verižnih zgodb, ko pravljичni lik na dogajalni premici srečuje različne živali (oven, mula, osel, svinja, lisica). Pravljica je kristijanizirana (boter, hudič, krst). Pojavljajo se specifični obredi (pečen vol). Zanimivo je, da se pravljica konča tragično za junaka, ki je v resnici antijunak, ne le da je storilec, ki želi pojesti živali, ampak je simbol tudi za neumnega (velikana), ki na koncu spozna svojo neumnost.

“Tako, sedaj bom umrl od lakote. Te besede si je izrekel boter volk, si zavil glavo in umrl.”

(Subiotto 2006: 78)

Diskusija

Na osnovi analize makedonskih in medkulturnih prvin v zbirki *Sončeva sestra*, na osnovi analize pravljic in analize ključnih besed v kontekstu, lahko potrdimo Zipesovo hipotezo, da so pravljice poligentskega izvora. V makedonskih ljudskih pravljicah lahko zasledimo specifične kulturne prvine na naslednjih področjih, ki so značilna za evropski prostor, vendar je v teh pravljicah velik vpliv orientalskih motivov, ki potrjujejo Proppovo hipotezo v *Morfologiji pravljic*, da so funkcije (dejanja, dogodki) stalnice, nosilci dejanja so spremenljivke. V zbirki makedonskih pravljic se zrcali družba, družbeni standard, način življenja, navade, medkulturne prvine (npr. Arabec, kralj Midas, (npr. (Orfejeva) piščal, pop idr.), kultura (npr. halva, kamela, kruh in sol, poparjen kruh z mlekom, šerbet idr.) in predstavljajo odličen izbor in bi nekatere bile vredne za uvrstitve v antologijo evropskih pravljic.

Zbirka dvaindvajsetih makedonskih ljudskih pravljic, prevedenih v slovenščino, je del študentskega projekta iz leta 2006 s pomenljivim naslovom *Sončeva sestra*. V zbirko je vključeno dvaindvajset pravljic. Zbirka predstavlja pomemben prispevek k recepciji makedonske književnosti v Sloveniji.

Zbirke makedonskega ljudskega slovstva, navkljub bogati intertekstualnosti in medkulturnosti, so redke v slovenščini. Leta 2006 se je Namita Subiotto odločila za dragocen študentski projekt prevajanja 22-tih makedonskih pravljic *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice* s spremno besedo. S stališča mladinske literarne vede bi bilo smiselno nadaljevati s projektom, izdati kakšno pravljico v slikaniški knjižni obliki in/ali prevesti sodobne makedonske mladinske avtorje ali prevesti reprezentativna besedila in jih

opremiti z ilustracijami, mogoče skupaj s študenti Akademije za likovno umetnost in oblikovanje.

Literatura:

- Bešter, Tomaž (2013). Bibliografija prevodov pravljic bratov Grimm v slovenskem jeziku. *Knjižnica, volume 57, issue 1, str. 17-85*. URN:NBN:SI:DOC-CHR B5ARD from <http://www.dlib.si>
- Blažič, Milena Mileva. 2014. *Skriti pomeni pravljic: od svilne do jantarne poti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Dundes, Alan (1996). *Walled-up wife: a casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Kropelj Telban, Monika (2008). *Od ajda do zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva.
- Kropelj Telban, Monika (2015). *Tipni indeks slovenskih ljudskih pravljic. Živalske pravljice in basni*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Lüthi, Max. 2011. *Evropska pravljica: forma in narava*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Uther, Hans Jorg 2004. *The types of international folktales a classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki Suomalainen Tiedeakatemia = Academia Scientiarum Fennica.
- Propp, Vladimir (2005). *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- SEIFERT, Lewis C., 2006: *Fairy Tales, Sexuality, and Gender in France, 1690–1715*. New York: Cambridge University Press.
- Stanonik, Marija (1984). Makedonske folklorne pripovedi v slovenščini. *Jezik in slovstvo, letnik 29, številka 5, str. 178-180*. URN:NBN:SI:DOC-3HY6XYFI from <http://www.dlib.si>
- Subiotto, Namita (2006). *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete Ljubljana.
- Vogelnik, Marija. 1898. O igri "Zemljo krast". Kurirček: literarna revija za učence osnovnih šol, št. 1, str. 34-35.
- Zipes, J. (2006). *Why Fairy Tales Stick: the evolution and relevance of a genre*. New York: London: Routledge.
- Zipes, Jack 2012. *The Irresistible fairy tales: the cultural and social history of a genre*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.